

במלאת חמישים שנה לכתב העת

מאת

אהרן ברק* ויצחק זמיר**

המחשבה שראוי להקים כתב עת למשפטים במסגרת הפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית בירושלים, שיהיה מנוהל וערוך בידי סטודנטים של הפקולטה, התבשלה בשנת 1967, כשהיינו בשנת שבתון בבית הספר למשפטים של אוניברסיטת הרוורד בארצות הברית. בחרנו לבלות את שנת השבתון בהרוורד לא רק כדי ללמוד את שיטת המשפט של ארצות הברית, כל אחד בתחום ההתמחות שלו, אלא גם כדי להכיר מקרוב את השיטה האמריקאית להוראת משפטים.

שנינו, באותו זמן מרצים צעירים בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית בירושלים, היינו בוגרי המחזור הראשונים של פקולטה זאת. הכרנו מקרוב את שיטת ההוראה שהייתה מקובלת בפקולטה. קראו לה הוראה פרונטלית. העיקר בשיטה זאת היה הקניית ידע. היא הייתה בנויה על הרצאה, כאשר לעיתים המרצה קורא את דבריו מתוך הכתב ולעיתים הוא מסתייע בראשי פרקים, ומפעם לפעם גם מאפשר לסטודנטים להציג שאלה. הסטודנטים היו אמורים לרשום את הדברים במחברת ולשנן אותם לקראת בחינות סוף השנה. הבחינות היו במידה רבה בחינות זיכרון: הן דרשו בעיקר ידיעה של החומר. במהלך הלימודים לא היה מקום רב, וגם לא נודעה חשיבות רבה, לחשיבה המשפטית, לא במהלך השיעורים ולא בבחינות. זו הייתה שיטת ההוראה המקובלת במשך תקופה ממושכת בפקולטאות למשפטים ביבשת אירופה, שבהן למדו רוב המורים שהיו האבות המייסדים של הפקולטה שלנו.

כסטודנטים דעתנו לא הייתה נוחה משיטת הוראה זאת. כמרצים צעירים רצינו לשנות את השיטה ולטפח חשיבה משפטית ועבודה עצמית אצל הסטודנטים. מן השמועה ידענו שבבתי הספר למשפטים בארצות הברית נהוגה שיטת הוראה שונה לחלוטין: לא הוראה בשיטה פרונטלית, באמצעות הרצאות, אלא הוראה בשיטה של דיון, שקוראים לה הוראה סוקרטית. לפי שיטה זאת, כל סטודנט אמור להכין עצמו לקראת השיעור: לקרוא טקסט, על פי הפניה של המרצה, על פי רוב פסק דין חשוב. השיעור נפתח בשאלה שהמרצה מציג לאחד הסטודנטים על בסיס אותו טקסט. בעקבות התשובה של הסטודנט מתפתח שיג ושיח בין המרצה לבין אותו סטודנט, ולאחר מכן עם סטודנטים נוספים, כדי להגיע בדרך זאת אל התשובה הראויה. העיקר בשיטה זאת הוא פיתוח החשיבה המשפטית ולא הקניית ידע משפטי, שהיא רק תוצר לוואי.

* נשיא בית המשפט העליון (בדימוס); דיקן הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים (1972–1975); בית ספר רדזינר למשפטים, המרכז הבינתחומי הרצליה.

** שופט בית המשפט העליון (בדימוס); פרופסור (אמריטוס) ודיקן הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים (1975–1978).

אכן, עוד לפני שיצאנו לארצות הברית למדנו כמרצים בפקולטה למשפטים לדעת כי לפרטים הרבים מספור המהווים את הידע המשפטי (בשונה מתפיסות ועקרונות) אין אלא חשיבות מוגבלת, גם משום שאין אפשרות לרכוש אלא חלק קטן מן הידע הקיים והנדרש, גם משום שהידע נשכח וממילא אסור לסמוך רק על הזיכרון, גם משום שהידע מתיישן ומשתנה כל הזמן, וגם משום שההצלחה המקצועית תלויה בעיקר בחשיבה ולא בידע. במאמר מוסגר: קל וחומר כך היום, כאשר הידע המשפטי מרוכז ונגיש במאגרי מידע אלקטרוניים.

בהרורד השתתפנו בשיעורים, כסטודנטים שלא מן המניין, גם כדי להכיר מקרוב את שיטת ההוראה הסוקרטית. וכך למדנו לא רק להכיר אלא גם להוקיר את היתרונות היחסיים של שיטת ההוראה הסוקרטית. לכן חשבנו שיהיה ראוי להנחיל שיטה זאת גם בפקולטה למשפטים בירושלים, בהדרגה, אולי בשינויים, ולו רק חלקית. יצחק זמיר קיבל על עצמו לייבא שיטה זאת לישראל.

נוסף על זה, למדנו להכיר עוד מכשיר להכשרה משפטית: כתב העת למשפטים. לבית הספר למשפטים בהרורד יש כתב עת, מן הוותיקים, המעולים והחשובים שבארצות הברית: HARVARD LAW REVIEW. הוא מנוהל וערוך בידי סטודנטים, ורק בידי סטודנטים, של בית הספר למשפטים. חברי המערכת של כתב העת נבחרים מקרב הסטודנטים בסוף השנה הראשונה ללימודים על יסוד הצטיינות בבחינות סוף השנה, והם בוחרים מקרבם את ראש המערכת, הנחשב ראש וראשון לסטודנטים בבית הספר. דרך אגב: ברק אובמה, שלימים נבחר לכהן כנשיא ארצות הברית, היה בשעתו ראש המערכת של כתב עת זה. חברי המערכת הם שמחליטים אילו כתבי יד יתקבלו כמאמרים בכתב העת, והם העורכים את המאמרים של החשובים בחוקרי המשפט. הם אמורים להשקיע את עיקר זמנם בעבודת המערכת, אפילו על חשבון הזמן הנדרש ללימודים בשנה השנייה והשלישית. סגל המרצים בבית הספר מודע לכך ואינו זוקף זאת לחובתם, מתוך הערכה שעבודת המערכת חשובה להכשרה המשפטית אפילו יותר מן הלימוד בכיתה. התמורה עבור ההשקעה בעבודת המערכת באה לידי ביטוי לא רק בעצם ההכשרה המשפטית הנרכשת בעבודת העריכה של המאמרים, אלא גם במעמד הנרכש: חברי המערכת הם הבוגרים המבוקשים ביותר לעבודה במסגרות שונות של תחום המשפט.

לכתב העת של בית הספר למשפטים בהרורד יש ערך לא רק כמכשיר חשוב להכשרת משפטים אלא גם ערך מוסף: הוא מטפח את המחקר המשפטי ומקדם את המשפט, והוא גם אחד הגורמים החשובים שהוציאו את שם בית הספר לתהילה בעולם.

חשבנו שיהיה נכון ומועיל מבחינות שונות להקים כתב עת במתכונת דומה גם בפקולטה למשפטים בירושלים. אהרן ברק קיבל על עצמו לטפל בעניין זה. לאחר שחזרנו ארצה, לקראת סוף שנת 1967, העלה ברק את ההצעה להקים כתב עת כזה לפני מועצת הפקולטה למשפטים. באותו זמן, יש לזכור, לא היה לשום מוסד אקדמי בישראל כתב עת משפטי בעברית: כתב העת היחיד בעברית היה "הפרקליט", שהוצא לאור על ידי לשכת עורכי הדין. אף על פי כן ההצעה עוררה התנגדות. המתנגדים טענו כי הרמה האקדמית של כתב עת שיהיה ערוך בידי סטודנטים בהכרח תהיה נמוכה; שאין צורך בכתב עת זה משום

שלפקולטה כבר יש כתב עת: ISRAEL LAW REVIEW; שכתב העת באנגלית ייפגע משום שחוקרי המשפט בישראל יעדיפו לפרסם מאמרים בעברית; ומכל מקום, לפקולטה אין די משאבים כספיים כדי לתחזק שני כתבי עת. אך בסופו של דיון, בתמיכה חשובה של דקן הפקולטה פרופ' ראובן ירון, הוסכם על פשרה. וכך הוחלט: הפקולטה תוציא לאור כתב עת בעברית שיהיה מנוהל וערוך בידי סטודנטים של הפקולטה, אך ליד המערכת יפעל אחד ממורי הפקולטה כמורה־מייעץ; הסטודנטים יעסקו בעריכת כתבי היד שיתקבלו לפרסום וגם יכתבו הערות פסיקה והערות חקיקה; המימון של כתב העת יבוא בחלקו ממקורות חיצוניים לפקולטה.

ברק כאמור קיבל על עצמו לטפל בהקמת כתב העת והתנדב לשמש מורה־מייעץ ראשון לכתב העת. החלטנו לקרוא לכתב העת בשם **משפטים**, שנראה שם מתבקש לכתב עת של הפקולטה למשפטים. וכיצד לעצב אותו? באותו זמן, זמן קצר לאחר מלחמת ששת הימים, התקבלה באוניברסיטה העברית החלטה להקים מחדש את קמפוס האוניברסיטה על הר הצופים ולהעביר לקמפוס זה, בשלב הראשון, את הפקולטה למשפטים. האוניברסיטה העמידה לרשות הפקולטה למשפטים את בניין רוזנבלום, שעד מלחמת העצמאות אכסן את הפקולטה למדעי הרוח, ואת בניין וולפסון, שהיה בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי. קווי המתאר של שני בניינים אלה יצרו את קו הרקיע של הר הצופים, שאפשר היה לראות אותו מפאתי ירושלים, מאז ניתוק הר הצופים במלחמת העצמאות, ולהתגעגע אליו. לכן החלטנו להעלות את קו הרקיע של הר הצופים, שאליו תעבור הפקולטה מגבעת רם, על גבי העטיפה של כתב העת. פנינו אל נתן קרפ, מעצב גרפי, שהיה בעלה של בוגרת הפקולטה יהודית קרפ, כדי שיעצב את עמוד השער של **משפטים**. וכך יצאנו לדרך.

ברק בחר את חברי המערכת הראשונה מתוך התלמידים המצטיינים של הפקולטה. העורך הראשי היה שלמה שרשבסקי. יתר חברי המערכת בשנה הראשונה לכתב העת היו (לפי סדר א"ב) אלה: רות גביון, דוד גלס, בנימין גרינברג, סיני דויטש, משה דרורי, שולמית הדר, אפרים ולדמן, מירה לרנר־נאור, פנחס מורגנשטן, אילן מזור, אהרן נמדר, יואל צור, גד קובר, מרדכי קרמניצר, פנינה רהב, אליעזר שטינלאוף ושמעון שטרית. במאמר מוסגר: לא מעט מהם מילאו, לאחר זמן, תפקידים נכבדים בתחומים שונים של מערכת המשפט, ובכלל זה כשופטים ופרופסורים (בכירים) בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית. התפקיד שהוטל עליהם: לבחור ולערוך את כתבי היד לפרסום בכתב העת, ולהמריץ סטודנטים של הפקולטה לכתוב הערות פסיקה והערות חקיקה.

מלכתחילה היה צורך להשיג מימון חיצוני לכתב העת. ברק פנה בבקשה למימון אל שר המשפטים יעקב שמשון שפירא. הוא זוכר היטב את הפגישה עם השר. מנכ"ל המשרד צבי טרלו, שהיה בוגר הפקולטה שלנו, הביע תמיכה חזקה בבקשה. השר הפנה את ברק אל כוננית הספרים שבחדר ואמר שיסייע במימון כתב העת אם יבטיח לו שהכוננית תתמלא בכרכים של כתב העת. ההבטחה ניתנה. אז החליט השר לתרום 3,000 לירות למימון כתב העת. עכשיו, כשכתב העת מופיע ברציפות זה חמישים שנה, אנו יכולים לומר שההבטחה קוימה. למעשה, נראה שכוננית הספרים במשרד השר לא תספיק להכיל את כל הכרכים של **משפטים**.

החוברת הראשונה של **משפטים** יצאה לאור בתוך זמן קצר, בשנת תשכ"ח-תשכ"ט. בפתח החוברת הופיעו דברי ברכה של דקן הפקולטה ראובן ירון. הוא כתב, בין השאר, כך:

הופעת "משפטים" הישג חשוב הוא לפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית [...] קשה לייסד כתב-עת משפטי של סטודנטים; לקיים אותו, ברמה נאותה, קשה אולי עוד יותר [...] כתב העת ייבחן במידת השמירה הקפדנית על רמת הפרסומים. האיכות בלבד היא אשר צריכה לקבוע קבלה או דחייה של מאמר.

גם העורך הראשי שלמה שרשבסקי כתב הקדמה, ובה הציג את הרקע לפרסום כתב העת, את הרכב המערכת ואת מבנה כתב העת, והוסיף:

אפשרות זו הנפתחת בפני הסטודנטים מהווה אמצעי נכבד ביותר להשלמת החינוך המשפטי הניתן בפקולטה. הכתיבה מביאה את הסטודנטים לחשיבה משפטית שיטתית, ללימוד נושאים בהעמקה ולעבודה מאומצת ומדויקת. תועלת דומה יפיקו חברי המערכת ממלאכת העיון, הדיון והעריכה, שכן עליהם לבדוק את תוכן המאמרים, רמתם, החידוש שבהם, דיוק האסמכתאות המובאות בהם, להחליט אם לקבל את המאמרים ואם לדחותם.

עוד באותה שנה יצאה לאור החוברת השנייה של כרך א. הכרך כלל (על פני יותר מ-660 עמודים) מבחר מאמרים במגוון רחב של נושאים מאת מרצים בפקולטה, סטודנטים של הפקולטה, שופטים של בית המשפט העליון ומשפטנים אחרים, נוסף על הערות פסיקה, חקיקה וספרות משפטית. ללא ספק כרך עשיר, מרשים, ברמה גבוהה. בסוף הכרך הופיע סיכום מאת העורך הראשי שלמה שרשבסקי:

בחשש ניכר ניגשנו להוצאת כתב העת החדש ורבים היו הספקות [...] עתה, כשהכרך הראשון הושלם, נראה כי עברנו חלק גדול מהמכשולים שעמדו בפנינו.

כיום, לאחר חמישים שנה, אנחנו יכולים לומר בבטחה ובגאווה שאכן **משפטים** הגשים את התקוות שהאבות המייסדים שלו תלו בו. הוא הוכיח את עצמו ככתב עת מצטיין, ששומר לאורך שנים רבות על רמה גבוהה; משמש אכסניה לטובי החוקרים בישראל; מקפיד על עריכה יסודית וזוכה להערכה מצד הכותבים; מהווה מצבור עשיר של ידע, חשיבה וביקורת, המשמש את הקהילה המשפטית בישראל. הוא שימש דגם לכתבי עת משפטיים שבאו בעקבותיו, מהם כלליים ומהם המתמחים בתחום מסוים. הוא היה ראשון, ועדיין הוא מוביל. עם זאת אנו רואים מקום לשתי הערות ביקורתיות: ראשית, בשנים האחרונות מתרבים חוקרי המשפט, בעיקר מתוך הסגל האקדמי, שחוקרים ומפרסמים עבודות (רבות מהן מצוינות) בשפות אחרות (בעיקר אנגלית), על שיטות משפט זרות, בכתבי עת שמחוץ לישראל. אומנם ברור שיש מקום ואף צורך גם בפרסומים כאלה, אולם התפקיד הראשון במעלה המוטל על חברי האקדמיה המשפטית בישראל הוא חקר המשפט בישראל, כדי להכניס בו שיטה וסדר וכדי להעשיר ולקדם אותו. חוקרי המשפט הם במובן מסוים משרתי

ציבור, ומכאן חובתם כלפי הציבור להקדיש את עיקר מעייניהם לפיתוח המשפט המקומי; שנית, מן הראוי שגם סטודנטים למשפטים שאינם חברי המערכת של כתב העת יעלו את תרומתם לכתב העת, בעיקר באמצעות הערות לחקיקה, בהתייחסות לפסקי הדין היוצאים שוטף מבתי המשפט ובביקורת ספרות משפטית. כל אלה כמעט נעלמו מכתבי העת המשפטיים בישראל. וחבל, כי יש בהם צורך.

ולבסוף, בחג היובל של **משפטים** אנו מבקשים להביע תודה והוקרה לכל מי שטרח ותרום לכתב העת במשך חמישים השנים מאז הוקם, לפעילותו השוטפת ולביסוס מעמדו, ולאחל לכל העושים במלאכה שימצאו סיפוק ותועלת בעמלם ויוסיפו לתרום לקידום המשפט בישראל, כי ציון במשפט תיפדה.